

L' observació en la pràctica reflexiva

Inma López

Els objectius de l'observació en la pràctica reflexiva, i que ja es contemplaven en el sistema formatiu de la Recerca – Acció són diversos:

- Recollir evidències del que normalment ens passa inadvertit¹
- Adquirir una perspectiva externa a nosaltres mateixos
- Procurar l'objectivitat del present per tal d'establir projectes de futur realistes i basats en el context
- Adequar les millores que ens proposem a un context específic mitjançant una avaluació rigorosa

Segons això, distingiria tres tipus bàsics d'observació:

1. Observació del context
2. Observació del pla d'acció
3. Observació avaluativa d'evidències

1. Observació del context

És evident que no es treballa d'igual forma a tot arreu: ni a tots els centres, ni a tots els nivells ni a tots els grups d'un mateix nivell. En a aquest punt entraria l'estudi o l'observació de diferents aspectes que ens poden condicionar en la nostra tasca docent:

1. On està situat el meu centre?
2. Influeix això en el tipus alumnat? En quina mesura?
3. Respecte del meu Departament:
 - a. Té molt de pes específic la programació o puc flexibilitzar-la en funció de:
 - Nivell
 - Alumnat
 - Noves necessitats de millora?
 - b. Em sento escoltat pels meus companys de matèria quan provo d'introduir algun tema / activitat / mètode docent /...?
 - c. Puc treballar en equip? Amb qui?
 - d. Fem algun tipus de tractament de la diversitat? Quin/s?
 - e. Tenim criteris d'avaluació clars i coordinats?
 - f. Una cosa que m'agrada...
 - g. Una cosa millorable...
 - h. Com em posiciono jo en el Departament?
4. Respecte del meu centre:
 - a. Em sento valorat? Per què?
 - b. Em satisfà el treball en el si de l'equip docent? Per què?
 - c. Com és el tractament de la diversitat en la meua àrea?
 - d. I en altres àrees?
 - e. Tenim criteris d'avaluació conjunta pactats pel Claustre?

¹ José CONTRERAS DOMINGO, “¿Cómo se hace?”, *Cuadernos de Pedagogía*, 224, (pàgines14-19)

- f. Una cosa que m'agrada...
- g. Una cosa millorable...
- h. Com em posiciono jo en el centre?
- 5. Respecte de la meua aula:
 - a. Faig algun tipus de tractament de la diversitat?
 - b. Crec / sento que els meus alumnes estan motivats en la meua assignatura? Quins són els indicis que em fan pensar /sentir així?
 - c. Crec que exposo amb claredat els objectius i criteris d'avaluació de la meua matèria als alumnes?
 - d. Em sento còmode en les meues aules, en la meua matèria, en la meua docència? Per què ho sento així?
 - e. Una cosa que m'agrada...
 - f. Una cosa millorable...
- 6. Altres...

Podria haver-hi més preguntes, més qüestions a tenir en compte. Cadascú ha de poder valorar aquelles que l'interessa analitzar.

2. Observació del pla d'acció

En aquest aspecte, em remeto al *Banc de preguntes del Pla d'Acció Pedagògica* que intenta plantejar una sèrie d'interrogants, no tant perquè es contestin de manera exhaustiva i en la totalitat, sinó com apunts a considerar en la posada en pràctica del pla d'acció que els professors han de portar a terme durant una part del curs. Aquestes preguntes ajuden a plantejar-se el projecte, a desenvolupar-lo i, posteriorment, a avaluar-lo de manera més o menys precisa. Al portafoli intermedi és convenient que hi sigui un petit apartat reservat a l'observació a l'aula, amb l'explicitació dels procediments que pensem emprar i com pensem utilitzar-los.

Igualment, i dins de qualsevol projecte o activitat que vulguem portar a terme, hem de tenir clars i explicitar-los també molt clarament als nostres alumnes, els objectius que ens proposem, el producte final o les idees i conceptes que ens proposem que treguin o aprenguin. També el camí que farem per aconseguir-ho i el modus com avaluarem tot el treball. És una qüestió prèvia al mateix PAP però que no sempre tenim present i sense la qual l'observació pot estar viciada des del començament.

3. Observació avaluativa d'evidències

L'avaluació d'evidències és la prova més contundent que tenim per saber si el pla d'acció, el nostre projecte, ha sortit ben parat, o no, de les nostres mans. Qualsevol activitat o seqüència didàctica que fem fer al nostre alumnat ha d'estar avaluat, i això resulta evident. Però tendim a avaluar només el resultat final, mentre deixem de banda el progrés individual de cada alumne. No és el mateix que un alumne progressi de 7 a 8, que ho faci de 3 a 6. Malgrat el resultat és inferior al del primer alumne, la progressió que ha fet el segon és molt superior, i aquesta és una qüestió que no acostumem a valorar prou a la Secundària. Les evidències són especialment útils per mostrar aquest progrés, i es manifesta d'una manera més clara en els esborranys de treball dels mateixos alumnes².

² Daniel CASSANY, a, per exemple, *Reparar l'escriptura* (MIE, 140, Graó-ICE UB, Barcelona, 2004*), parla de la importància dels esborranys dels alumnes per veure la seva progressió en determinades pràctiques de la llengua.

Tanmateix s'ha de dir que l'observació d'evidències afecta al professorat pel que fa als continguts curriculars, a la metodologia emprada i a l'atenció a la diversitat que faci. L'avaluació formativa té aquesta funció, ja que es tracta dels *procediments utilitzats pels professors amb la finalitat d'adaptar el seu procés didàctic als progressos i problemes d'aprenentatge observats en els seus alumnes*³. Un alumne pot suspendre si no estudia, si no té les capacitats mínimes i també si no se li plantegen les activitats d'aprenentatge adequades. La regulació del docent permetria també la regulació retroactiva i proactiva de l'alumne. L'observació pot aconseguir evidències d'aquesta regulació a partir de graelles prèviament establertes i, fins i tot, consensuades per l'alumnat⁴.

Comptem amb una llista sistematitzada de fonts evidencials importants, que es detalla a continuació⁵:

1. Grabación en vídeo de una sesión de clase.
2. Documento escrito con la programación de un curso para sus clases.
3. Documento escrito con el sistema de evaluación de un curso.
4. Documento escrito con la programación de una unidad didáctica para sus clases.
5. Documento escrito con la programación de una sesión de clase.
6. Documento con un "Informe de clase", en el que el profesor da cuenta de su actuación en contraste con la planificación prevista.
7. Cuestionarios elaborados por el profesor para recabar información sobre la marcha de las clases.
8. Dossier con ejemplos de trabajos de los alumnos:
 - 8.1. escritos individuales,
 - 8.2. tareas o proyectos colectivos.
9. Dossier con ejemplos de feedback a los alumnos:
 - 9.1. corrección de trabajos escritos,
 - 9.2. comentarios escritos a la producción oral de los alumnos,
 - 9.3. grabación con una sesión de tutoría a los alumnos .
10. Dossier con ejemplos de exámenes elaborados por el interesado.
11. Dossier con ejemplos de corrección y calificación de exámenes.
12. Dossier con extractos de diarios de los alumnos.
13. Dossier con la exposición de experiencias docentes (innovadoras, de formación inicial, o de cualquier otro tipo) llevadas a cabo por el interesado, individualmente o en equipo con otros docentes.
14. Dossier de observación de clases:
 - 14.1. instrumentos utilizados en la observación,
 - 14.2. otra documentación utilizada en la observación.
15. Dossier de una experiencia de team-teaching.
16. Dossier de una experiencia de investigación-acción.
17. Dossier de asistencia a un curso:
 - 17.1. programa del curso,
 - 17.2. trabajos realizados para el curso,
 - 17.3. lecturas realizadas en relación con el curso,
 - 17.4. informes de los tutores del curso,
 - 17.5. informes del propio formando, escritos con ocasión del curso,
 - 17.6. etc.
18. Diario del profesor (extractos).
19. Actas o informes de reuniones de profesorado en las que el interesado ha participado activamente:
 - 19.1. de planificación y programación,
 - 19.2. de evaluación y exámenes.

³ M. SCRIVEN, citat a *La regulació i l'autoregulació dels aprenentatges*, Jaume JORBA, Ester CASELLAS, Sèrie Eines i Estratègies, 1, Els llibres de l'ICE de la UAB, Barcelona, 1996

⁴ Op. Cit. Pp. 85ss.

⁵ "Muestras de evidencias", ATIENZA, MARTÍN, ESTEVE ET AL

20. Informes de talleres de trabajo con grupos de profesores, sobre aspectos metodológicos de la enseñanza.
21. Referencia de materiales publicados por editoriales y seleccionados por el interesado para sus cursos.
22. Materiales didácticos elaborados por el interesado para sus clases.
23. Documentación de otras personas o instituciones (autoridades académicas, compañeros profesores, alumnos y usuarios en general) sobre la propia competencia profesional:
 - 23.1. capacidad de trabajo en equipo,
 - 23.2. actitud del docente (ante el grupo, ante los compañeros, ante el trabajo...),
 - 23.3. participación en proyectos de innovación,
 - 23.4. capacidad de resolver conflictos,
 - 23.5. etc.
24. Publicaciones relacionadas con la enseñanza de ELE:
 - 24.1. artículos en revistas y actas de congresos,
 - 24.2. materiales didácticos,
 - 24.3. etc.
25. Resumen de la lectura de libros y monografías sobre temas relacionados con la enseñanza de ELE.
26. Dossier personal de la asistencia a un congreso sobre ELE.
27. Dossier con la documentación de proyectos de apoyo a la integración de profesores noveles en los que ha participado.
28. Cualesquiera otros documentos que puedan aportarse en calidad de productos.

Procediments per a l'observació

1. Observació interna: Introspecció

- Quadern de notes
- Diàleg amb iguals
- Graells d'observació

Mitjançant el *Quadern de notes* (logbook, diari, llibreta de reflexions, informes orals...), el professorat anota a modus de diari reflexiu tot allò que, dins de la seva aula, li sobte, sorprèn, adverteix, sospita... en referència a ell mateix i també en relació amb els seus alumnes: la seva actitud a classe, les reaccions i comentaris a determinats continguts, procediments o paraules del professor. Caldria, en tot cas, estructurar aquestes reflexions en tres eixos coincidents amb els seu projecte individual:

Fase inicial	Fase intermèdia	Fase final
La llibreta de notes us pot servir per escriure les vostres reflexions sobre una classe o una sessió de formació. Les preguntes us poden ser útils per observar millor aquestes situacions: 1. Descriu el context de la classe: grup, hora, etc. (recorda que no és una acta, és una reflexió personal) 2. Què volies? 3. Què vas fer? 4. Què pensaves durant la classe? 5. Com et senties durant la classe? 6. Què creus que volien, pensaven, sentien els alumnes?	<i>“El meu procés de millora”</i>: Preguntes per guiar la vostra reflexió: 1. Quin és el problema (o el descobriment) que he realitzat a l'entorn de la meva tasca com a professional? 2. Quin significat té per a mi? 3. Com em sento? 4. Què he decidit fer? 5. Com ha estat l'intercanvi d'opinions amb els/les companys del grup, respecte del meu descobriment?	Les darreres reflexions: 1. Quines possibles alternatives de millora hi veig? 2. Quins són els possibles avantatges i desavantatges? 3. Com ho faig concretament (descripció dels passos a seguir)? 4. Mirant enrere, què penso sobre tot el procés dut a terme?. 5. Mirant enrere, com em sento? 6. Què m'agradaria compartir amb els/les companys/es del grup?

Els *informes orals*, més immediats, enregistren les reflexions que el professorat fa en el moment concret de, per exemple, preparar un examen, uns exercicis, o de corregir-los; de preparar la classe, les seves activitats; de llegir un article pedagògic, etc. No és factible utilitzar-lo per reflexionar durant la mateixa classe, però sí en sortir d'ella.

La introspecció es pot aconseguir també a través de la conversa amb altres companys o *diàleg entre iguals*, que passen per aquest mateix procés; amb el diàleg emergeixen i es dona forma en verbalitzar-les aquelles idees que volten pel cap i que no acostumen a sortir de dins nostre. La comunitat de professors, ja coincidents en l'objectiu primordial de millora i en la mateixa actitud *gestàltica*, pot comprendre i ajudar a aquesta verbalització, que comporta també l'estructuració del pensament individual.

I en qualsevol d'aquests procediments d'introspecció, es poden elaborar *graelles* de seguiment de la nostra activitat a l'aula fàcils d'omplir i clares que ens permetin una observació personal i més o menys objectiva del que ens està passant.

2. Observació externa:

- a. Enregistraments audiovisuals
- b. Observador extern
- c. Entrevistes
- d. Qüestionaris
- e. Enquestes
- f. Anàlisis de documents i materials
- g. Graelles d'observació

El camp d'observació externa pot ser molt ampli i abraçar diversos elements que intervenen a l'aula: la matèria en sí (objectius proposats per a la sessió, metodologia pedagògica, activitats pensades per a la sessió i portades a terme, seqüenciació de les activitats...); l'actitud, interacció i receptivitat de l'alumnat; l'actitud, interacció i actuació del professorat; els elements externs (ubicació de l'alumnat dins de l'aula, hora, dia de la setmana...). També es pot analitzar de manera introspectiva o individual, però el procés és més difícil i, en tot cas, caldria tenir preparades unes *graelles d'observació* prèvies. Igualment, aquestes graelles són útils tant per a l'observació introspectiva com per a l'externa, perquè ajuden a focalitzar els elements a analitzar i permeten l'objectivitat en la percepció⁶.

Els *enregistraments* en vídeo ofereixen una percepció de la nostra activitat que no tenim usualment, en tant en quant ens veiem en acció dins de l'aula, en moviment i diàleg amb els nostres alumnes, i ens veiem “des de fora”. Convida a l'objectivitat perquè passem a ser objecte d'anàlisi extern. De tota manera, fora convenient que la visualització dels nostres enregistraments es fes en companyia dels companys que comparteixen la formació, per tal d'enriquir els punts de vista de l'observació. Igualment, i depenent del tema objecte d'estudi, poden ser útils les *transcripcions* d'aquests enregistraments; per exemple si volem observar la utilització de la llengua oral dels nostres alumnes com a procediment metalingüístic. Les graelles poden ser igualment una font de sistematització de l'observació molt valuosa, i es poden personalitzar en funció dels aspectes que cada professor “observat” pretengui tenir especialment en compte.

En cas que els companys de curs fossin també companys en el mateix centre, la possibilitat de fer una observació més directa i personal coincidiria en el temps i en l'espai amb la figura de *l'observador extern*, amb més implicació personal i potser més confiança per comentar els encerts i els aspectes millorables de la persona que vol ser observada. Unes graelles que esmicolessin els temes de més interès per l'observand, però que també deixessin llibertat per afegir anotacions oportunes per part de l'observant, ajudarien a acotar el focus i a valorar més objectivament l'activitat i les actituds dins de l'aula.

⁶ Sheila ESTAIRE, “La observación en la formación permanente: áreas para la reflexión e instrumentos para la observación”, a *La observación como instrumento para la mejora de la enseñanza-aprendizaje de las lenguas*, de D. LASAGABASTER i J. M. SIERRA, Cuadernos de Educación, 44, Ed. ICE-Horsori, Universitat de Barcelona, 2004

Les *entrevistes*, els *qüestionaris* i les *enquestes* poden estar dirigides en el plantejament de les preguntes pel mateix professorat que vol ser observat i, per això, incidir només en uns elements determinats, o poden ser confegides per ulls externs, més globalitzadors i més objectius a l'hora també de valorar els resultats. Tots tres procediments es poden dirigir als alumnes o als pares (en aquest cas, s'hauria de garantir l'anonimat) o als mateixos companys, si el que es tracta és de valorar una actitud concreta en l'àmbit escolar o unes percepcions sobre com treballen els alumnes la nostra àrea; per exemple, si som de llengua, es podria esbrinar sobre la redacció en català o castellà en altres àrees. Les entrevistes, més personals i directes, treballen amb un material humà riquíssim en el que es pot detectar "en directe" les reaccions immediates a propostes, desitjos o preguntes.

En últim lloc, i no menys important, els *documents* i *materials* d'aula que emprem produeixen uns resultats que acostumem a corregir potser en aspectes més superficials com, per exemple, els ortogràfics o d'expressió, en el cas de llengües, mentre que ens oblidem de la percepció més personal de l'alumnat. A l'hora d'avaluar-los perdem moltes vegades de vista els resultats de motivació o interès que han tingut respecte de l'alumnat, o els de autoregulació que possibiliten que l'estudiant s'engresqui i aprengui no només un contingut, sinó sobretot una manera de fer les coses. L'anàlisi, a partir d'evidències objectives i observables, ens pot ajudar també a esmicolar sobre el que treballem.